

ISTORIE

Keith Hitchins este profesor de istorie la University of Illinois, cu specialitatea România și Europa de Sud-Est. A întreprins, după 1960, numeroase călătorii documentare în România pentru a strânge materialele necesare redactării unor volume precum *The Rumanian National Movement in Transylvania, 1780–1849* (Harvard University Press, 1969), *Orthodoxy and Nationality: Andreiu Șaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846–1873* (Harvard University Press, 1977; ediția în limba română: *Ortodoxie și naționalitate*, Editura Univers Enciclopedic, 1995) și *A Nation Discovered: Romanian Intellectuals in Transylvania and the Idea of Nation, 1700–1848* (Editura Enciclopedică, 1999) și *A Nation Affirmed: The Romanian National Movement in Transylvania, 1860–1914* (Editura Enciclopedică, 1999; ediția în limba română: *Afirmarea națiunii: Mișcarea națională românească din Transilvania, 1860–1914*, Editura Enciclopedică, 2000). A mai scris și o istorie a României moderne în două volume: *The Romanians, 1774–1866* (Oxford University Press, 1996; ediția în limba română: *Românii, 1774–1866*, Editura Humanitas, 1998, 2004), *Rumania, 1866–1947* (Oxford University Press, 1994; ediția în limba română: *România, 1866–1947*, Editura Humanitas, 1996, 1998, 2004). Cele mai recente volume publicate sunt: *Ion Brătianu: Romania. The Peace Conferences of 1919-23* (Haus Publishing, 2011) și *A Concise History of Romania* (Cambridge University Press, 2013). În momentul de față pregătește o istorie a Europei de Sud-Est, 1354–1821, și o istorie a Balcanilor în secolul XX. Este membru de onoare al Academiei Române (din 1991) și *doctor honoris causa* al universităților din Cluj (1991), Sibiu (1993), Alba Iulia (2001), Târgu Mureș (2005), Timișoara (2008) și Iași (2008).

KEITH HITCHINS
ROMÂNII
1774–1866

Ediția a III-a

Traducere din engleză de
GEORGE G. POTRA
și
DELIA RĂZDOLESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Pentru Renée, Eric și Yvette

Prefață

Această carte prezintă o perioadă distinctă în istoria României moderne, o perioadă de tranziție de la structurile economice și sociale agrare de mult împămîntenite și formele politice medievale la o societate modelată de valorile urbane și industriale și unită de loialitatea față de statul unitar. Semnele acestei evoluții și-au făcut apariția în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea. Deși modeste și fragmentare la început, forțele ce aveau să aducă schimbarea au luat avînt, mai ales din anii '30 ai secolului al XVIII-lea. Atunci, cele două Principate, Moldova și Țara Românească, nucleul României moderne, s-au eliberat în mare măsură de suzeranitatea otomană și au fost atrase în sistemul politic și economic internațional dominat de Europa Apuseană. Pe la mijlocul deceniului al șaptelea al aceluiași veac s-au stabilit în mare măsură bazele instituționale și noul climat ideologic ce vor continua procesul de edificare a națiunii pînă în secolul XX.

Evenimentele politice oferă cadrul de susținere al acestui studiu privitor la etapele timpurii de formare a națiunii. Vom începe cu o prezentare a oamenilor și instituțiilor din Moldova și din Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, continuînd cu examinarea reorganizării administrative ce a avut loc între anii '20 și '40, pentru a sfîrși cu amplele reforme ale domnitorului Alexandru Ioan Cuza în anii '60. Condițiile în care sînt evaluate tendințele largi ale dezvoltării economice și politice și spectaculoasele mutații în mentalități sînt următoarele: subminarea relației suzeran-vasal cu Imperiul Otoman și afirmarea dreptului la autodeterminare; cultivarea ideii de națiune etnică drept bază a comunității; apariția noilor modalități de producere a bunurilor și de conducere a afacerilor; progresul neîncetat al formelor politice, modelelor economice și realizărilor culturale de tip occidental.

Sînt încîntat că am prilejul de a aminti persoanele care m-au sprijinit să fac ca această carte să vadă lumina tiparului. Mulți dintre colegii și prietenii mei din România m-au ajutat să înțeleg istoria țării lor, trecută

și prezentă. Aș dori să-mi exprim gratitudinea față de Pompiliu Teodor, Cornelia Bodea, Mihai C. Demetrescu, Ioan Beju, Mircea Păcurariu, Aurel Jivi și Lucian Boia. În ce măsură mă simt îndatorat față de alții reiese din notele de subsol și din „Eseul bibliografic“ din prezentul volum. Sir William Deakin a făcut prețioase comentarii pe marginea unei prime forme a manuscrisului, iar Maurice Pearton l-a citit cu multă atenție. Am primit încurajări constante din partea lui Anthony Morris, de la Oxford University Press. Colegii de la Facultatea de Istorie a Universității din Illinois, precum și studenții mei mi-au creat o atmosferă stimulatorie pentru ducerea la bun sfârșit a prezentului proiect. Aș dori să consemnez, de asemenea, îndatorarea mea față de patru istorici, trecuți în neființă acum, care mi-au lărgit orizontul cunoașterii istoriei și mi-au susținut efortul de studiere a ei: Joseph Doty, de la Union College, Schenectady, New York; Andrei Oțetea de la Universitatea din București; David Prodan de la Universitatea din Cluj și Robert Lee Wolff, de la Harvard University.

Introducere

La prima vedere ar părea ciudat ca o istorie a României moderne să înceapă cu anul 1774. În acel an nu s-a consemnat nici o bătălie de mari proporții și nu a avut loc nici o ruptură bruscă cu trecutul. Totuși, oricât de lipsit de dramatism ar fi fost, el a marcat începutul unor schimbări fundamentale în statutul internațional al principatelor Moldova și Țara Românească și în structura lor social-politică internă. În 1774 Rusia și Imperiul Otoman pun capăt unui război, care a durat șase ani, prin semnarea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi, în virtutea căruia, între altele, i se acordă ambasadorului rus la Constantinopol dreptul de reprezentare în fața sultanului pentru a apăra cele două Principate împotriva încălcării autonomiei lor. În cursul deceniilor ce au urmat, această prevedere a Tratatului a oferit pretextul pentru intervenția sistematică a rușilor în afacerile Moldovei și ale Țării Românești, fapt ce a erodat încetul cu încetul și în cele din urmă a distrus suzeranitatea otomană. Anul 1774 a marcat și urcarea în scaunul Țării Românești a lui Alexandru Ipsilanti. Timp de opt ani, acesta a inițiat reforme luminate în toate domeniile vieții publice, încurajând în general transformarea, chiar dacă modestă încă, a vieții politice și sociale, transformare ce avea să continue sub domnia succesorilor săi. Deceniul al optulea, în linii mari, a fost martorul unei schimbări importante în modul în care românii instruiți gîndeau despre ei înșiși și despre relația lor cu Europa. Această mutație de mentalitate a primit expresie în *Carte de rogacioni*, publicată în 1779, de către un călugăr român din Transilvania. Ea a fost tipărită în alfabetul latin și nu în cel tradițional chirilic și a reprezentat ca atare o declarație a individualității etnice distincte a românilor și o afirmare a legăturii lor cu Europa.

Românii au ocupat un loc aparte printre popoarele din Europa de Sud-Est încă de la formarea Moldovei și a Țării Românești în secolul al XIV-lea. Ei erau, fără îndoială, ortodocși, și, alături de sîrbi, bulgari și greci, aparțineau lumii culturale și religioase bizantine. Ca și slavii de sud, datorau supunere ecleziastică Patriarhului Constantinopolului și, pînă în veacul

al XVII-lea, slavona a fost limba oficială a bisericii și a cancelariei domnești. Pînă tîrziu în secolul al XVIII-lea, românii împărtășeau înalta cultură ecleziastică și ordinea socială și economică agrară, comună întregii regiuni. În același timp, românii se diferențiau de vecinii lor. Aveau privirea îndreptată atît către Apus, cît și către Răsărit, întrucît vorbeau o limbă ce se trăgea din latină și își revendicau descendența din romani.

În privința dezvoltării lor, între secolele al XV-lea și al XVIII-lea, românii se distanțau, în mod fundamental, de slavii de sud și de greci. În timpul acestei lungi perioade de dominație otomană în Europa de Sud-Est, românii au reușit să-și păstreze autonomia politică și o dată cu ea structurile sociale și economice tradiționale. Drept rezultat, boierimea și-a păstrat locul de elită conducătoare, iar marile moșii pe care le stăpîneau și care erau lucrate de către o țărănime numeroasă și dependentă au rămas baza agriculturii. Situația la sud de Dunăre diferea izbitor. Aici, cucerirea regatelor bulgar și sîrb de către turci în secolele al XIV-lea și al XV-lea a dus la distrugerea elitelor naționale și la încorporarea aproape în întregime a acestei regiuni în Imperiul Otoman ca provincii administrate de către o armată de dregători civili și militari turci. În cazul slavilor de sud, viața comunității era în mare măsură redusă la nivelul satului și al bisericii parohiale. În secolul al XVII-lea, Moldova și Țara Românească și-au continuat calea separată de dezvoltare, menținîndu-și și chiar lărgindu-și autonomia. Cu toate că domnitorii recunoșteau suzeranitatea sultanului și își îndeplineau obligațiile militare și financiare de vasalitate, ei au întreținut relații directe cu o serie de țări, ceea ce era o încălcare grosolană a statutului lor, și au acordat un ajutor neprecupețit clerului și locurilor sfinte ortodoxe din teritoriul aflat sub stăpînire otomană. Totuși, cele trei secole de dominație otomană au avut ca efect general strîngerea legăturilor românilor cu Răsăritul. În privința comerțului și relațiilor externe, ca să nu mai vorbim de cultură și de viața spirituală, erau atrași de Constantinopol.

În secolul al XVIII-lea, Principatele au intrat într-o perioadă de criză. Autonomia lor a devenit din ce în ce mai precară, pentru că autoritățile otomane, alarmate de presiunea neîncetată a Austriei și a Rusiei la granițele de nord ale Imperiului, au intervenit după bunul plac în afacerile lor. Sultanul numea și mazilea domnitorii după cum îi venea bine, impunea biruri noi și secătuia țările de bogățiile lor agricole prin rechiziții și vînzări forțate. În acest moment neprielnic al sorții lor din anii '70, intelectualii și boierii români patrioți și-au întors privirea către Rusia ortodoxă pentru a evita catastrofa care se abătuse asupra vecinilor lor de la sud de Dunăre.

Cursul evenimentelor între deceniul al optulea al secolului al XVIII-lea și deceniul al șaptelea al veacului următor scoate în evidență un fapt deosebit de important în legătură cu evoluția Principatelor, și anume, constanța lor integrare în Europa. „Integrare“, nu „occidentalizare“, este cuvântul potrivit, întrucât receptarea experienței și modelelor europene a fost mai curînd un act de adaptare decît unul de imitare. Procesul a căpătat o formă palpabilă în anii '30 ai secolului al XIX-lea, cînd a luat naștere o nouă elită politică și intelectuală. Educați în Occident și profund tulburați de neconcordanțele observate de ei între progresul material și dinamismul intelectual din țările apusene, pe de o parte, și înapoierea aparent de nerezolvat de acasă, pe de altă parte, membrii acestei elite și-au propus să stimuleze gîndirea oamenilor și să reformeze instituțiile. În deceniile următoare, ei au căutat să-și realizeze obiectivele în dauna moștenirii ortodoxe răsăritene a românilor. În timp ce aceștia au adoptat o concepție urbană, comercială despre viață, tradițiile religioase și populare ale veacurilor anterioare au continuat să însușească țărănimea și pe ceilalți membri ai lumii rurale. Această separație va avea consecințe profunde, adîncirea prăpastiei materiale și spirituale dintre oraș și sat și dintre elită și masa populației nefiind cea din urmă.

Principală caracteristică a dezvoltării politice interne în Principate între anii '70 ai secolului al XVIII-lea și anii '60 ai secolului al XIX-lea a fost așezarea guvernării pe baze raționale. Reformatorii din rîndurile domnitorilor și ale elitei s-au angajat într-un efort susținut de codificare a legilor, de introducere a separației puterilor, în sensul că puterea executivă, puterea legislativă și puterea judecătorească trebuiau să acționeze independent una de alta, de instalare a ordinii în finanțele publice și de creare a unui aparat funcționăresc calificat din punct de vedere profesional. Aceste măsuri au avut drept consecințe generale sporirea eficienței și puterii de previziune ale administrației, deși concentrarea puterii în mîinile domnitorului și organelor centrale de guvernare a lipsit de autoritate oficialitățile locale și a descurajat inițiativa și participarea locală în treburile publice. Cu toate acestea, la centru — în București, capitala Țării Românești, și în Iași, capitala Moldovei — organizarea activității politice s-a îmbunătățit, întrucît indivizii legați de aceleași principii și aparținînd aceleiași clase au format grupări și în cele din urmă partide pentru a-și atinge obiectivele.

Schimbări evidente s-au produs și în structura societății. Marii boieri, forța politică și economică conducătoare în vechiul regim, al căror statut depindea de stăpînirea pămîntului, și-au văzut subminat monopolul puterii pe măsura diversificării economiei Principatelor și a înmulțirii posibilităților de înavuțire sau de ridicare a poziției sociale. Concurența cea

mai puternică cu care s-au confruntat a venit din partea clasei mijlocii autohtone în formare. Compusă din mici grupuri de oameni de afaceri, negustori înstăriți și membrii profesiunilor liberale, în special avocați, această clasă era pe cale de a deveni principalul stegar al spiritului întreprinzător, atât în economie, cât și în politică. Diferențierea socială s-a intensificat și în masa țărănimii, care constituia majoritatea covârșitoare a populației. Apărută în special ca urmare a pătrunderii capitalismului la sate, această diferențiere a sporit numărul țăranilor înstăriți, în timp ce grosul țărănimii a rămas pe treapta cea mai de jos a scării sociale, în stare doar să o ducă de azi pe mâine. Oarecum aparte de structurile de clasă tradiționale se afla un număr redus de intelectuali, dintre care mulți erau fii de boieri, care așteptau de la Europa Occidentală să le ofere modele de dezvoltare politică și economică. Împreună cu clasa mijlocie și câțiva boieri, aceștia au format noua elită, care, treptat, și-a asumat orientarea destinelor țării.

Elita era purtătoarea unei noi concepții despre comunitate, care a influențat decisiv evoluția României moderne. În trecut, comunitatea ortodoxă ce-i cuprindea pe greci, pe slavi și pe români, moștenire a Bizanțului, oferise cadrul moral de desfășurare a eforturilor individuale și publice. În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, o mînă de intelectuali români a început să definească, totuși, comunitatea dintr-o perspectivă diferită. Termeni precum „patrie“ și „națiune“, ambii folosiți în sens etnic, apăreau cu o frecvență din ce în ce mai mare în discuțiile despre modul în care urma să fie realizată organizarea politică și asigurat binele obștesc. În anii '30 ai secolului al XIX-lea, ideea de națiune etnică ajunsese să absoarbă energiile elitei, întrucît membrii acesteia și-au asumat datoria, aproape ca o misiune sacră, de a realiza unirea și independența Moldovei și Țării Românești. Ei căutau, de asemenea, o nouă bază spirituală pe care să clădească România unită și au ales drept călăuză tipul de secularism promovat de gîndirea luminată și liberală din Europa Occidentală. În felul acesta preconizau un sistem moral independent de învățăturile religioase și bazat pe atributele presupus naturale ale ființelor umane, reducînd în mod sistematic rolul Bisericii Ortodoxe în treburile publice la îndeplinirea funcțiilor sale strict religioase.

Ritmul schimbărilor din economie a rămas în urma celor intervenite în mentalitățile și instituțiile politice. Agricultura, în special, a dovedit o rezistență neînduplecată față de înnoire. Organizarea și metodele de producție erau în esență aceleași ca în secolele anterioare: țăranii continuau să asigure mîna de lucru, uneltele și animalele de povară, iar majoritatea lor rămîneau dependenți din punct de vedere economic de stăpînii marilor moșii.

Industria era și ea legată de trecut: mărfurile, în marea lor majoritate, continuau să fie produse în mici ateliere meșteșugărești, iar sistemul breslelor încă mai controla producția și desfacerea. O schimbare a existat, totuși, întrucât formele și procedeele capitaliste luau treptat cu asalt tradiția. Agricultură a fost influențată de progresul susținut al proprietății private și de decăderea neîncetată a satului devălmaș, precum și de cererea crescândă de produse agricole românești, mai ales de grâu, pe piața internațională. La oraș, meșteșugarii și breslele acestora erau asediați de importurile de mărfuri străine de larg consum și de „manufacturile“ locale, predecesoare ale fabricii moderne. Mai greu de măsurat, dar nu mai puțin importantă pentru progresul economic, a fost schimbarea de atitudine față de investiție și profit, acel nou spirit întreprinzător născut încă din deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea, dacă nu mai devreme.

La baza evoluțiilor interne din Principate s-a aflat schimbarea din statutul lor internațional determinată de concurența dintre Marile Puteri pentru a dobîndi preponderență în regiune, pe de o parte, și hotărîrea elitei intelectuale și politice românești de a dobîndi independența, pe de altă parte. Intervenția Marilor Puteri în afacerile Principatelor a avut efecte profunde asupra evoluției lor, întrucît a slăbit legăturile lor cu statul otoman și cu lumea culturală ortodoxă și a accelerat integrarea lor în Europa. Elita românească s-a confruntat astfel cu o criză de identitate și a fost atrasă de noile modele de dezvoltare. Conștiința crescîndă a dihotomiei est-vest și alegerea făcută de această elită constituie substanța istoriei românești între anii '70 ai secolului al XVIII-lea și anii '60 ai secolului următor.

1

MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ

1774–1821

Suzeranitatea otomană a constituit faptul precumpănitor al vieții politice și economice a Principatelor Române în cursul perioadei cuprinse între Tratatul de la Kuciuk-Kainargi din 1774 și începutul războiului grec de independență din 1821. Sultanul hotăra succesiunea domnitorilor și influența în mod decisiv politica acestora, iar cerințele lui de alimente și alte bunuri sleiau și în același timp impulsiau capacitatea productivă a Moldovei și a Țării Românești. A fost totuși o jumătate de secol dinamică pentru Țările Române, iar vasalitatea, oricât de oneroasă ar fi fost, nu a putut opri evoluția instituțiilor și nici înăbuși răspîndirea ideilor. Organizarea pe baze raționale a guvernării, concentrarea puterii în mîna domnitorului și extinderea aparatului funcționăresc, codificarea legilor și secularizarea vieții publice, toate acestea fiind caracteristice unei societăți moderne, au avansat în mod inexorabil. Nici suzeranitatea otomană nu a fost imună la schimbare. Anumiți domnitori luminați și boierii reformatori au profitat de interesul crescînd rusesc și vest-european față de Principate pentru a încerca să se elibereze de dominația otomană și să obțină autonomia, iar, în cele din urmă, independența.

LEGĂTURA OTOMANĂ

Relațiile politice dintre Imperiul Otoman, pe de o parte, și Moldova și Țara Românească, pe de altă parte, își găsesc începuturile în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea. Nici nu apucaseră bine Principatele să se formeze în prima jumătate a aceluia veac că existența lor a și fost primejduită de puterea militară otomană în ascensiune la sud de Dunăre. Oștile otomane înfrînseseră nobilimea feudală sîrbă în bătălia de la Kossovo-polje din 1389 și au desăvîrșit ocuparea Bulgariei prin cucerirea în 1393 a orașului Tîrnovo, capitala țaratului. Drept rezultat, între acestea și Țările Române n-a mai rămas decît Dunărea, care servea în mod tradițional

drept cale de circulație spre interiorul Peninsulei, și nu atât drept barieră în calea armatelor dușmane.

Primele contacte politice între Țara Românească și otomani nu pot fi datate cu precizie, însă, la 1394, pare să se fi plătit pentru înființarea unui haraci, eveniment ce sugerează că turcii erau nerăbdători să obțină avantaje de pe urma succeselor repurtate în Bulgaria. O altă plată a unui tribut a fost efectuată în 1417, ca urmare a unei expediții militare în Țara Românească a sultanului Mahomed I (1413–1421).¹ Aceste plăți nu par să fi redus Țara Românească la statutul de vasal. Mai curînd, așa cum pretindea Mircea cel Bătrîn (1386–1418), ele reprezentau înțelegeri între egali, întrucît, în schimbul haraciului, sultanul accepta să împiedice oștile otomane să treacă Dunărea în incursiuni de jaf și pentru luarea de robi.² Cu toate acestea, Țara Românească avea să fie de aici înainte supusă unor presiuni otomane neîncetate. Ca urmare a unei serii de noi campanii militare după moartea lui Mircea cel Bătrîn, sultanii au impus acestui Principat poveri din ce în ce mai grele. În 1432, de pildă, ca preț al păcii, domnitorul Alexandru Aldea (1431–1436) a fost silit să plătească un tribut anual și să asigure servicii militare după bunul plac al sultanului. Înțelegeri similare, mai curînd sub forma unor armistiții, au fost încheiate în 1444 și 1451. În sfîrșit, în 1462, Mahomed al II-lea (1451–1481) îl îndeapătează pe domnitorul Vlad Țepeș (1456–1462; 1476) de la tron, ca pedeapsă pentru „rebeliune” și îl instalează în locul acestuia pe mai supusul Radu cel Frumos (1462–1473). Faptul că sultanul putea dispune atît de liber de succesiunea domnitorilor în scaun sugerează cît de grav fusese compromisă independența Țării Românești și mulți istorici consideră astfel anul 1462 drept data care marchează începutul oficial al vasalității față de Imperiul Otoman.³ În orice caz, aceste evenimente au reprezentat sfîrșitul confruntărilor militare de anvergură dintre cele două părți. De aici înainte, domnitorii Țării Românești vor considera plata tributului ca o obligație inevitabilă și vor recurge la negocieri în locul armelor pentru a apăra autonomia administrativă a țării lor.

Supunerea Moldovei față de statul otoman a urmat același tipic, însă a survenit mai tîrziu, în parte cel puțin datorită distanței mai mari care o despărțea de centrele otomane de putere. Prima mare încheștare între

¹ M. Maxim, „Din istoria relațiilor româno-otomane — «capitulațiile»”, în *Anale de istorie*, 28/6, 1982, pp. 45–48.

² G. I. Constantin, „Le Traité entre le Sultan Baiazet Ier et la Valachie”, în *Der Islam*, 59/2, 1982, pp. 254–284; M. Maxim, „Cu privire la înțelegerile de pace româno-otomane din timpul domniei lui Mircea cel Mare”, în I. Pătroiu (ed.), *Marele Mircea Voievod*, București, 1987, pp. 365–396.

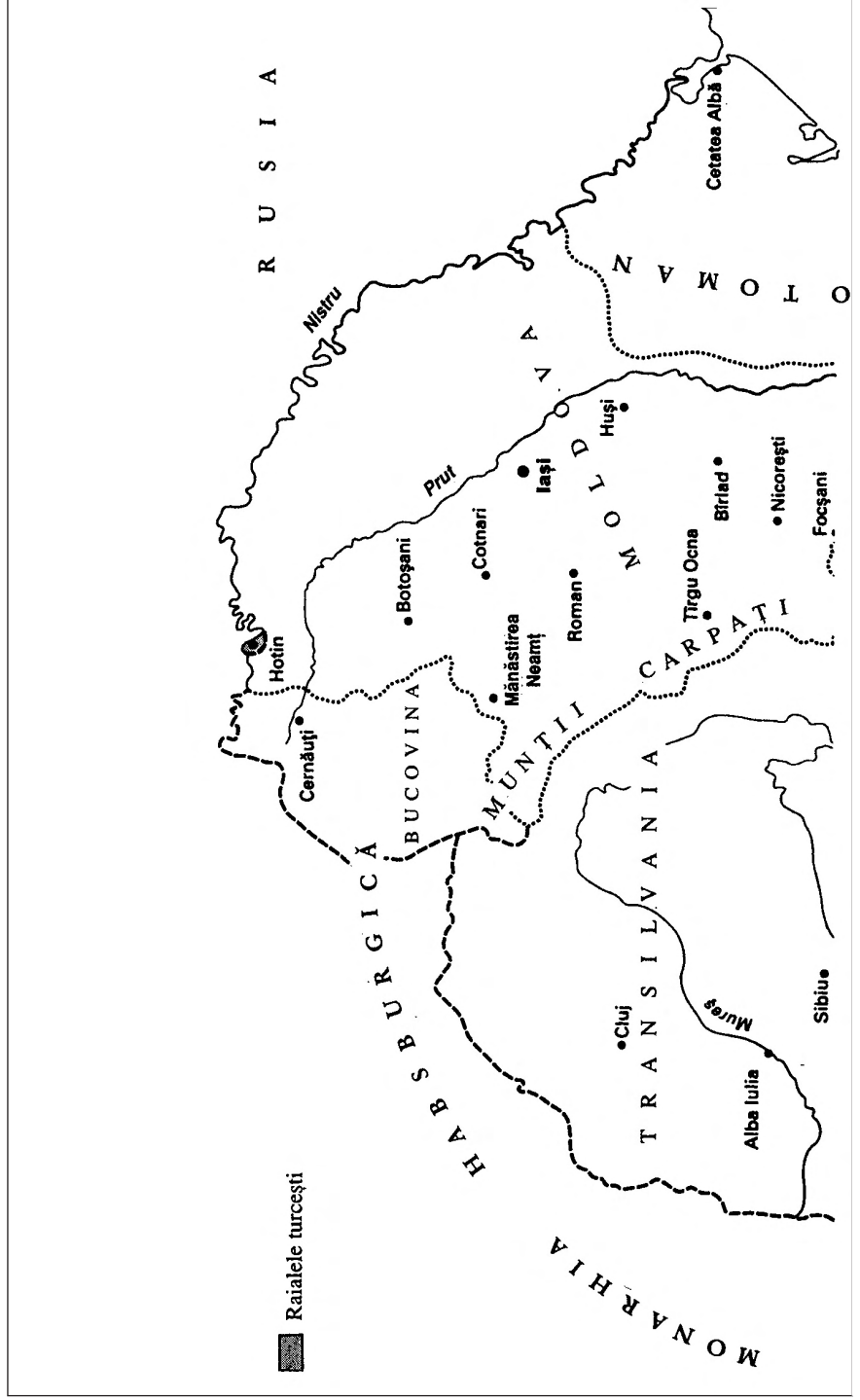
³ N. Stoicescu, *Vlad Țepeș*, București, 1976, pp. 120–124.

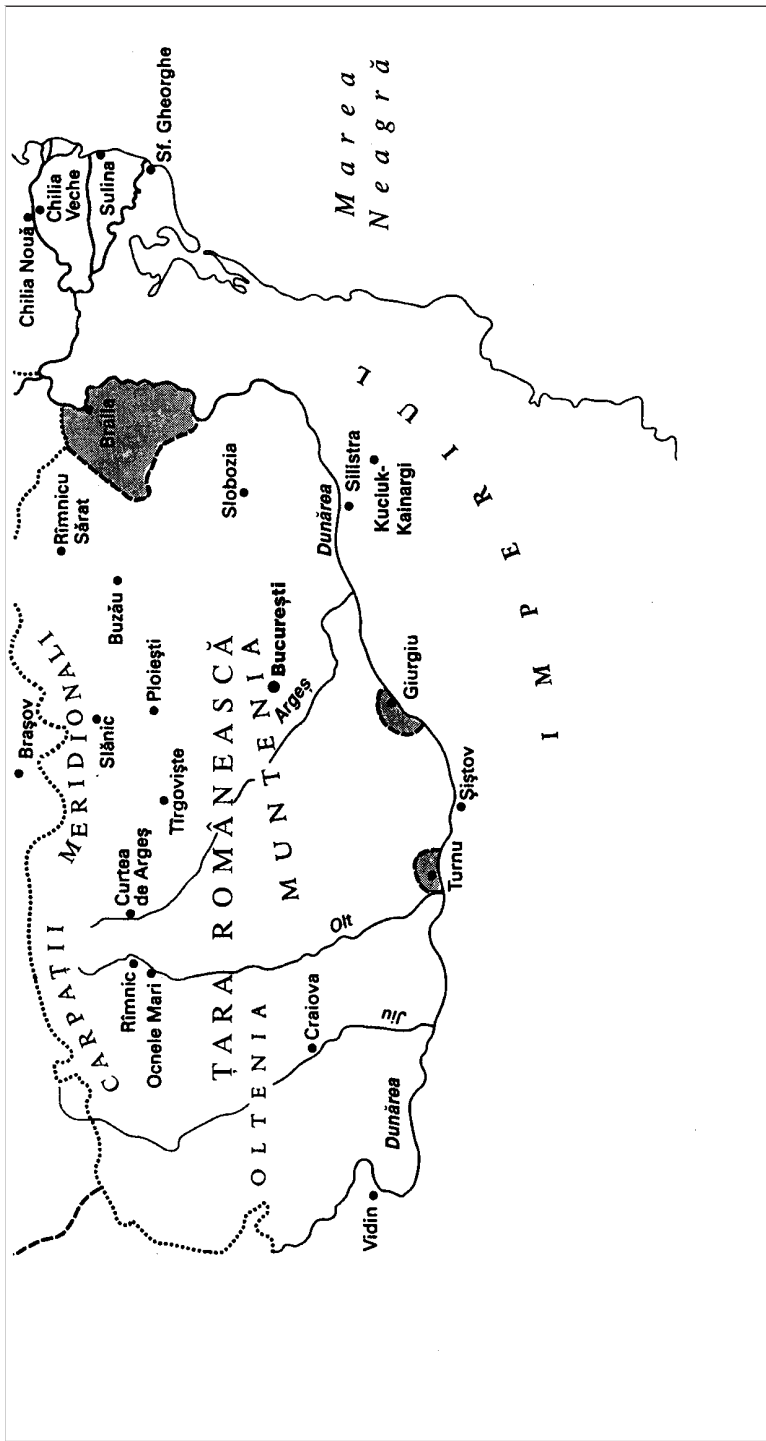
oștile moldovene și otomane a avut loc în 1420, când flota turcă întreprinde un atac nereușit asupra Cetății Albe (Akkerman), port la limanul Nistrului aflat sub stăpânirea Moldovei. Ulterior, domnii Moldovei au întreținut în general relații pașnice cu sultanul prin plata unor sume de bani. Turcii se refereau la acestea ca daruri (peșcheș) și nu ca haraci și se pare că nu au compromis independența acestui principat. Moldova a început să plătească tribut în 1456 ca răspuns la un ultimatum dat de Mahomed al II-lea domnitorului Petru Aron (1451–1452; 1454–1457). Cu toate acestea, cîrmuitorii Moldovei, în special înzestratul Ștefan cel Mare (1457–1504), au evitat vasalitatea prin alternarea negocierilor cu rezistența armată. Totuși, pe vremea urmașilor lui Ștefan, situația Moldovei a devenit din ce în ce mai nesigură. Independența a luat sfîrșit în 1538, când sultanul Soliman I (1520–1566) l-a îndepărtat de la domnie pe Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546). L-a înscăunat în locul lui pe Ștefan Lăcustă (1538–1540), care l-a omagiat pe sultan ca suzeran al său, recunoscînd prin aceasta statutul de vasal al țării.⁴

Relațiile dintre Țările Române și Imperiul Otoman vor fi reglementate de diverse tratate, cunoscute sub numele de *ahdname* sau *sulhname*, denumite mai tîrziu, incorect, „capitulații“, și de diplome suplimentare de investitură (*berat*), emise de către sultan cu ocazia înscăunării domnitorilor. În conformitate cu legea islamică, otomanii priveau Țările Române ca fiind ceva între teritoriile cucerite — subordonate direct autorității musulmane — și zonele din afara granițelor Islamului, ostile statului musulman și cu care nu putea exista decît o pace vremelnică. Moldova și Țara Românească erau astfel teritorii cu statut de *ahd* (tratată) și se aflau în zona intermediară de pace (*dar alsulh*), întrucît nu fuseseră ocupate de oștile otomane și nu fuseseră încorporate în statul otoman.⁵ În schimb, domnitorii și boierii aveau voie, teoretic cel puțin, să conducă treburile interne ale țărilor respective fără amestecul oficialităților civile și militare turcești. În cadrul acestui aranjament, boierii își păstrau privilegiul tradițional de a alege domnitorul, dar acum sultanul și-a asumat dreptul de a le confirma alegerea și de a investi pe noul domnitor cu însemnele funcției. Elementele palpabile ale supunerii erau plata unui tribut anual și participarea Țărilor Române la campaniile militare otomane atunci cînd erau chemate. O altă consecință

⁴ L. Șimanschi (ed.), *Petru Rareș*, București, 1978, pp. 136–174.

⁵ Ș. Gorovei, „Moldova în «Casa păcii» pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane“, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, 17, 1980, pp. 629–677; M. Maxim, „Cu privire la statutul de *Ahd* al țărilor române față de Poartă: Considerații pe marginea unor izvoare otomane“, în *Revista de istorie*, 39/6, 1986, pp. 523–534.

Harta 1. Moldova, Țara Românească și Transilvania, 1775-1811

a vasalității a fost încetarea relațiilor diplomatice directe cu alte țări. De acum încolo, domnitorilor li se va interzice să aibă contacte cu statele europene, cu excepția celor realizate prin intermediul Constantinopolului.

Cel puțin la început, relația dintre cele două părți era departe de a fi unilaterală. Sultanul și-a asumat obligații formale față de Țările Române. Ca suzeran, prelua responsabilitatea apărării lor împotriva vreunui atac străin, dar s-a abținut să plaseze trupe în cele două Principate, cu excepția unei mici gărzi personale pentru fiecare dintre cei doi domnitori. A dat instrucțiuni oficialităților otomane de-a lungul Dunării să aplice cu strictețe interdicția ca musulmanii să dobândească pământ sau să se stabilească definitiv în Principate. Interdicția a fost extinsă la toți negustorii și dregătorii turci, cărora li s-a permis să călătorească la nord de Dunăre doar pentru treburi oficiale și cu consimțământul domnitorului sau al reprezentanților acestuia.

În secolele al XVI-lea și al XVII-lea, domnitorii și boierii insistau ca aceste restricții să fie aplicate cu strictețe pentru a se preîntâmpina pătrunderea masivă a turcilor și a altor musulmani la nord de Dunăre și a se păstra o aparență de autonomie și caracterul creștin al țărilor lor. Dar reușita lor nu a fost decât parțială. Au fost înființate capete de pod militare și comerciale, așa-numitele raiale, în Țara Românească pe malul de nord al Dunării, la Giurgiu și la Turnu, încă din 1417, și la Brăila, în 1542, iar în Moldova la Hotin, la granița de nord cu Polonia, în 1723.

Toate raialele au fost organizate în același mod, Brăila însă a fost cea mai mare și cea mai importantă din punct de vedere economic. Capul de pod consta dintr-o fortăreață, pe care turcii au construit-o imediat după cucerirea cetății în 1539, împreună cu raiaua propriu-zisă, adică teritoriul din jurul cetății ce cuprindea cincizeci și cinci de sate, locuitorii acestora fiind siliți să aprovizioneze fortăreața și să presteze diverse munci. Raiaua cuprindea și proprietăți întinse împărțite ca fiefuri (*has*) membrilor familiei sultanului și înalților dregători otomani. Administratorul (*nazîr*), a cărui jurisdicție se întindea atât asupra treburilor civile, cât și asupra celor militare, era un slujbaș de rang superior cu trei cozi de cal la tui, în timp ce domnii Moldovei și ai Țării Românești nu aveau dreptul decât la două prinse la stindard. Judecătorii musulmani (*cadii*) împărțeau dreptatea pentru musulmani în litigiile dintre aceștia, precum și în cele iscate între creștini și turcii aflați pe teritoriul românesc. Împreună cu guvernatorul sangeacului Silistra, din care făcea parte Brăila, toți acești dregători au exercitat o influență semnificativă în Țara Românească, iar domnitorii se străduiau să rămână în termeni buni cu ei.⁶

⁶ R. I. Perianu, „Raiaua Brăilei: Noi contribuțiuni“, în *Revista istorică română*, 15/3, 1945, pp. 287–333.

CUPRINS

Prefață	7
Introducere	9
1 MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ, 1774–1821	15
2 SOCIETATEA ȘI ECONOMIA, 1774–1829	78
3 SPIRITUL VREMURILOR, 1774–1829	145
4 ÎNCEPUTURILE UNUI STAT MODERN	178
5 ROMÂNII DIN MONARHIA HABSBURGICĂ	246
6 1848	285
7 PRINCIPATELE UNITE	335
Eseu bibliografic	388
Indice de nume proprii	401